

Joan Mari Irigoien—en

«Poliedroaren hostoak»:
zientziatik iraganiko mitoa

Jon Kortazar

Aspaldidanik sentitzen zen herri honetan nobela luze eta anbi-ziotsuaren falta: bietatik nahikoa eta sobera eman digu Juan Mari Irigoien—ek oraingoan. Herri honen azkenaldiko historiaren interpretazio literarioen falta nabari zen: Karlistadatatik hasi eta beraganainoko historia aukeratu du Joan Mari Irigoien—ek oraingoan.

Hona gure eskuetan *Cien años de soledad* izan nahi duen eskal familien saga. Fantasiaren mundutik, mitotik, abiatuturiko nobela mardula, adjektiborik behar badu behintzat.

Nobelagintzaren teorikoek (Lasagabaster eta Azurmendik) aspaldi esana zuten, derrigorrezkoa genuela historia, gaia, anekdoten, kontagaien bidetik abiaraztea; eta inoiz Baroja aipatu da. Probetxatu du Irigoienek Barojaren herentzia, murriztua heldu bazaio ere; eta, bestalde, teknikaren indarrarekin batu nahi izan du.

Hasteko orduan, zelan adieraz dezakegu hitz gutxitan historia hau? Nahi eta ezin: eta ezin, ziur asko, nobelan historia bat, liburu bat baino gehiago dagoelako. Gure ezin hau ez ote da liburuaren batasun—faltaren ispilu? «Poliedroak» ez ote du hori bera adierazten? Mila zatitan hautsia?

Poliedroaren alde desberdinekin jokatu da nobelaren hasieratik. Batasun—arazoak hautsi arte, bere izaera erakutsiko duen ispi-luaren antzera, mila zatitan banandua eskaintzen digu nobela Joan Mari Irigoienek.

1. Heteronimoen arazoa

«Segidan ulertu nuen oharron arrazoa, guztia gizon hautsi baten inpresioa ematean bait zetzan. Zalantzarik gabe, puska askotan sakabanatzen zen nortasun apurtu baten funtzioan zegoen guztia» (15 or.).

Guzti hori kontatzeko, heteronimoen jokoa erabili izan da, hau da: pertsona desberdinek kontatua balitz bezala eramaten da aurrera kontaera; pertsonaia desberdinen estilo desberdinez kontatua balego bezala jokatu da.

Heteronimoen teknika Lisboaan jaio zen: Pessoa olerkari famatuak eratu zuen lehenengoz. Idazteko era desberdinez egiten zuen poesia; baina, eta honetan dago gakoa, heteronimo bakoitzak estilo zeharo desberdinez osatzen zituen poemak. Pessoaaren heteronimoak: Alvaro de Campos, Reis, Caeiro, Pessoa: lau olerkari, lau estilo.

Heteronimoen jokoa jarraitu du, bada, Joan Mari Irigoienek nobela honetan. Baina jokoa pluraltasunaren sinbolo bada, ez dut uste ondo egina dagoenik. Kapituluak eta, nolabait esateko, liburu bakoitzaren taxuketa aldatzen bada ere, aldaketa ez da estiloarena, *collage* edo genero literarioena. Aldaketa formal edo teknikorik badagoen arren, ez dago oinarrian heteronimia definitzen duen aldaketarik: estiloarena, joskerarena hain zuzen.

Adibidez, II. eta III. kapituluetan, simetriak batasun-tonoa azpimarratzen du, duda gabe, eta ez heteronimiaren jokoa indartzen. Bestalde, nobela zehar bada aldakuntza formalik; hala eta guztiz ere, susmoa dut interesa ez dela neurri berean mantentzen: azken orrialdeetan nekeak garaituko du irakurlea.

2. Kontaketaren ahalmena

Kontaktetan oinarritua dago textua, lehen aldean batez ere. Anekdotek eta historiek pertsonaien bizitza taxutzen dute. Eta irakurlearen irudi-mundua ekintzez asetzen du idazleak. Era askotako ekintza ugari gertatzen da liburuaren orrialdeetan zehar.

Kontatzeko ahalmenak osatu du liburuaren alderik gustagarriena. Narratiba, liburuaren ardatz legez erabili izan da, eta bere fruitua lortu du: irakurlearen interesa biztea. Zeren, narratibitateak funtzionatzen ez duenean eta liburu tekniketara oinarritzen

denean, interesa ahulduz bait doa, gaia eta erritmoa motelduz eta, azkenean, barne-bakarrizketaren ahultasunak erakusten bait ditu nobelak.

Anekdoten erabilera interesaren oinarri izanik, hiru helburu edo erabilpide nagusi eman dizkie idazleak:

1. Lehen partean (II-V kapituluak, batez ere), anekdotekin lotura simetrikoak bilatu ditu idazleak, simetriaren bitartez nobelaren alde sinboliko eta magikoak azpimarratzeko. Denboraren zirkotasunak eta, aldi berean, geroak oraina ere babesten duela sinesteak, jokaera honetan aurkitzen du bere sena.

2. Bigarreanean, enterradorearen kapituluan, anekdotek zentzu eta esanahi ironikoa eta humorezkoa hartzen dute, nobelaren zati-rik irakurgarriena lortuz.

3. Hirugarreanean, anekdotaren tokia bakarrizketak hartu du.

3. Batasuna eta «collage» teknika

Poliedroaren alde desberdinok, gure gizartearen murala osatu nahi dute. Eta horretarako, *collage* teknikaz baliaturik, osotasunaren bila abiatu da idazlea.

Poliedroaren geometriak lerro zuzenak, egitura eskaini dizkio; liburuak, ordea, deformazioaren kutsua hartu du. Arazoa, agian, batasunaren eta *collage* tekniken arteko oreka-faltan dago.

Batasun geometrikoa, idazleak historiari gainetik ezarritako egitura batetik sortzen da; egituraren eta kontaktaren arteko lotura lortu ezinik aurkitzen dut liburua. Egitura ez da kontaktetik sortu: aurrez historiari ezarritako plana dugu, eta bere simetrian, jokabide semantikoetan, bere ahultasuna agertzen du. Egitura historiari ezarria dago, ez du historiak ezartzen egitura. Kapituluaren izenak, razionalismo berezi baten aztarnak ditugu, ez gero historiak kontaktuko duena.

Batasuna, horrela, planifikazioaren jarraipenean datza.

Kapituluaren izenek adierazten dutenez, semantikazko jokabide antonimiko batetan oinarritua dago egitura. Honela labur deza-kegu:

1. lurrezko *vs.* airezko hostoak: karlista *vs.* liberala, mitoen mitoa *vs.* zientziaren mitoa.

2. Hezurrezko *vs.* odolezko: ironiaren bidetatik abiatua. Banaketaren ezina eta banaketaren batasuna ezkontzen bitartez.

3. Gernikako Arbolaren hostoa *vs.* hosto eiharra: askatasuna *vs.* diktadura, prosa poetikoa *vs.* prosa agorra.

4. Ispiluzkoa *vs.* eguzkiaren hostoa: errepresioa *vs.* askatasuna.

Organizazioaren egokitasunak, kanpotik begiratuta, berezia dirudi. Nobelaren meritorik handiena dugu munduaren honelako irudi berezia eskaintzea. Baina egiturak formalki duen osotasuna ez da estilo-mailara aldatzen. Egokitasun hori formala da, kontzepzio-munduan ondo egokitua; ez dakit gero zer gertatzen den, baina nobelak ez du irakurlea osoro betetzen.

Arrazoa, berriro, batasunaren eta *collage* teknikaren arteko desorekan ager liteke, agian. Organizazioaren koherentziatik aparte, aurki ditzakegu simetrikoak diren ekintzak, errepikapenak, errepikapenean nobelaren borobiltasuna bilatu nahi izango balitz bezala. Ekintzon adibide lirateke kapitulu bakoitzaren hasierako maitasunezko aipamenak, eta emakumeen haurgintza ustelak.

Baina organizazio honek arkitektura-itxura ematen badu ere, gero *collage* (tresna desberdinen pilaketa) teknika erabili izan da hari bezala. Hau da, berdintasuna adierazteko material desberdinak erabili izan dira. Eta hainbat eta hainbat teknika itxuraz kanpo geratzen dela esango nuke. Agian, hemendik sortzen da poliedroaren irregulartasuna.

Bestalde, kontaketa fabulazioa handia izan arren, eta organizazio honen sistemak zabaltasunaren antza duen arren, egia esan, oso sistema sinpleak erabiltzen dira itxurak emateko. Adibideen bitartez, hobeto azalduko dugu.

II. kapituluko emakumeak azaltzeko, mitologia eta etnografia erabili izan dira, eta horrek, duda gabe, narrazioaren aberastasunaren alde jokutzen du; nobelaren fantasia eta irudi-munduak taxutzen ditu. Baina ia ez da *beste* erarik aurkeztu pertsonaien itxuraren berri emateko. Eta teknika hau sistema bezala oso ondo egokitzen badu ere autoreak, dudak ditut ez ote duen behin eta berriro erabili, sistemaren aberastasuna agortu arte. Agian, konponente gutxiko sistema izanki, laister agortu da; eta, hala eta guztiz ere nobelak aurrera jarraitzen duenez, beste gabe luzatuz eginikoaren inpresioa nagusitzen hasten da.

Pertsonaia sistemari egokitzen zaionez, luzaro deskribatua agertzen da, bolumen gabea: pertsonaiaren errealitate-falta hori, bata besteagandik bereizi behar direnean agertzen da argien; ho-

rregatik datorkio hain ondo irakurleari hasieran jarritako zuhaitz genealogikoa.

4. Mitotik mitora, irudimenetik iraganaz.

Hiru balio nagusi aurki ditzakegu nobelan:

1. «Errealitate harrigarria» Euskal Herriko mitoetan aurkitzeko egin den ahalegina: urrats berezizat, saio baliagarritzat jotzekoa. Mitoaren erabilpidean, liluraz, eta ez jakitatez, hornitu ditu kontaktaren tonoa, eta oso gustagarri bilakatu da textua.

Hala eta guztiz ere, noizbehinka —Martzelinaren heriotza, kasurako— sistemaren erabilpena ingeniotsua den arren (Basajaunen irudia leiho-telebistan ikustean), penagarria baino gehiago penatsua da.

2. Irudimenaren munduaren mugak zabaltzea: nobela hone-tako irudimena ez da fantasian bukatzen. Azken kapituluko bidaia surrealistek, munduko literaturaren aztarna ezagunak jarraituz, ondo adierazten dute zelako erabilpide posibleak itxaro ditzakeen gaiak.

3. Narrazioaren erraztasuna: harrigarria iruditu zait ekintzen kontaktan erabilitako fabulazko indarra. Ekintzak behin eta berri sortuz doa nobela.

Nabariegiak dira hemen Hego-Ameriketako iturriak. Lehenik, Márquez: gorago esan dugunez, euskal *Cien años...* dirudi nobelak. Denboraren ziklotasunak, familiaren historiak, matriarkaren bizitza luzeak kolonbiarraren mundua adierazten badute ere, haren narratibaren osotasuna eta hariaren batasuna falta zaio honi (eta nori ez?). Arguedas-ekiko zorra expreski aipatzen da liburuan. Hilen arteko elkarriketak, Rulfo-ren *Pedro Paramo*-tik zuzenean datozela esango nuke; baina mexikarrarengan hilek herri hila sinbolizatzen duten artean, hemen zeren sinbolo diren jakin nahi nuke.

Agian, horixe da nobelaren alderik kezagarriena: hainbat teknika, pasarte, *collage* eta orrialderen zentzua ez dela argiegi ikusten.

J.K.